

KULTURDIALOG KRÄVER HISTORISK KUNSKAP

Myten om Europa

Det fanns en tid då Medelhavet inte var en gräns utan en förenande sjö. Kring Medelhavet skapades våra kulturella rötter. Grekerna hämtade inspiration från Mindre Asien. Miletos, inte Athen, blev filosofins vagg. Först med sofisterna och Sokrates etablerades filosofin och det rationella tänkandet i Athen. Perserna, egyptierna, fenicierna (alfabetets uppfinnare) och andra semitiska folk höll kontakt med grekerna. Alexander den Store skapade ett imperium som sträckte sig från Makedonien, Trakien och Grekland till Persien och Egypten. Han gav sitt namn åt Alexandria. Därmed skapades *hellenismen*. Romarna utvecklade därefter en långlivad politiskt styrd enhet runt hela Medelhavsområdet, en maktenhet som brast år 395. En tudelning uppstod: den västra delen (med huvudsäte i Rom) kollapsade år 476, medan den östra delen (den bysantinska) hävdade sig fram till 1453, då det Osmanska riket tog över. Sönderdelningen av det romerska väldet, efter kristendomens etablering, kom till uttryck mer i religiösa än i politiska tecken, dvs. i en politisk motsättning som använde religionen som förevändning. Trots en gemensam *abrahamisk* grund utsågs småningom mohammedanismen (och judendomen) till kristendomens fiende. Korstågen och Inkquisitionen gav uttryck åt en växande egocentrisk identitetskänsla i västra delen av det gamla romerska imperiet. Under täckmanteln av begrepp som *Europa*, *europeism*, *occidentalism*, *medeltid* och *modernitet*, har våra historieböcker inbillat oss att vi äger en självständig storslagen ställning i världen och att vår roll är att leda de övriga "underutvecklade" kulturerna till ett högre samhällsideal.

Europa och *europeism* är besläktade begrepp. *Europa* som geografisk och politisk beteckning är inte så lätt att avgränsa. Vad ingår i Europa? Var går gränsen? Bosnien? Albanien? Är Ukraina, Vitryssland och Ryssland delar av Europa? Hur ska man uppfatta grekiska kulturområden som hamnat hos Turkiet? Det *europeiska* är ännu mer diffust. Det refererar till en kulturell gemenskap som antas expandera på andra kulturers bekostnad. *Europeismen* tar avstånd från flera medelhavskulturer, åtminstone sedan Konstantinopels fall och det bysantinska rikets undergång 1453. Det är lätt att särskilja det som är muslimskt och judiskt, men svårare att veta var gränsen för det *europeiska* går och vad *Europa* egentligen omfattar.

Inte ens Europas namn kan frigöra sig från det orientaliska. Europa, som geografisk områdesbenämning, är ett sent påfund som tycks i början ha varit namnet på en mytomspunnen fenicisk prinsessa, bortrövad av Zeus. En etymologisk tolkning av ordet *Europa* säger att det har semitisk härstamning och betyder "solnedgång", vilket överensstämmer väl med det latinska *Occidens*, vars motpart heter *Orient* och betyder "soluppgång". Västerlandet = Europa = landet där solen går ner, började bli en bruklig benämning när motsättningen mellan kristna och muslimska nationer blev ett faktum. Från att ha varit ett kulturförenande och kulturutvecklande hav förvandlades Medelhavet till ett område där civilisationerna långsamt glömde sin historia och ställdes mot varandra. Tiden mellan 800- och 1500-talet blev dock den arabiska kulturens och det arabiska språkets högtid.

Den europeiska kulturen - såsom grundskolas knapphändiga historieundervisning lärt oss - vill inte kännas vid något egentligt intellektuellt, vetenskapligt eller

tekniskt kunskapsarv från andra medelhavskulturer än den latinsk-grekiska. Man vill tro att kontinuiteten mellan Grekland och Europa förmedlats av det romerska riket. I själva verket vände den romersk-latinska delen av Rom ryggen åt Grekland och hellenismen. Det var detta som skapade den s.k. *Medeltiden*, en tid av glömska och mörker. Våra läroplaner bryr sig inte om att nämna att vi återfått kontakten med vårt erkända hellenistiska arv, förmedlat och bearbetat av araberna, under Bysans tid. Araberna övertog den grekiska kunskapen och lät översätta dess texter. De använde grekisk, indisk och kinesisk kunskapsför att, på egenhand, utveckla en praktisk kompetens och en teknik som legat till grund för vårt moderna samhälle.

Rom och Bysans skildes år 395. Medeltiden fick då sin början. Eurocentrismen använder felaktigt benämningen *medeltid* inte bara för den blivande Europas historia under dessa århundraden, utan för hela Medelhavskulturens historia. Det grekiska arvet återupptäckt på 1300-talet, den s.k. *renässansen*, tillskrivs italienarna, utan att nämna Siciliens arabiska kultur. Skolböckerna undanhåller att den långa medeltidsperiod endast var mörk för de s k européerna. De förtiger den samtida arabiska kulturens lysande högtid. En självupptagen eurocentrism låter benämningen "medeltid" omfatta allt som hände runt Medelhavet mellan 500- och 1500-talet.

Genomsyrad av framstegsoptimism och självgodhet, tillskriver Europa sig själv rollen som världssamhällets förebild. Det talas då om *upplysningen* - en period av rationalitet och industriell revolution med höjdpunkt på 1700-talet -, utan att kännas vid idéernas och impulsernas ursprung och förmedlingsvägar. *Upplysningsandan*, som antas vara en genuin europeisk förtjänst, innebar makt över naturkrafterna, vidgad kunskap om det organiska livet och utvecklad teknologi som lett till accelererad materiell resursförbrukning och skapat en konsumistisk mentalitet som sprids i världen under etiketten "välfärd". Nu står Indien och Kina på tur. Västerlandet har bytt monoteismen mot *moneyteism*.

Islamismens möte med hellenismen och kulturens spridning

Expansionen av det arabiska väldet, som på knappt hundra år skulle sträcka sig från Mellanöstern till Sicilien och den Iberiska halvön, påbörjades strax efter kalifen Abu Bakrs död 634. Under sitt erövringsståg mötte araberna Bysans hellenistiska kultur som spritts över folken i Mellanöstern under Alexander *den stores* tid. När Justinianus år 528 stängde skolorna i Athen, bevarades kunskaperna om filosofi och vetenskap i Syrien och Persien. Kristna nestorianer bedrev en flitig verksamhet och översatte en del klassiska skrifter till syriska språk i Gundeshapur, Edessa och Nissibe. När det *omayyadiska* kalifatet i Damaskus ersattes år 750 av det *abbasidiska*, med säte i Bagdad, blev de grekiska och syriska lärdomarna föremål för omfattande studier och översattes till arabiska. Grundandet av Bagdads *Bayt-al-Hikma (Visdomens hus)* under samma årtionde, är en milstolpe i kulturens och utbildningens historia. Bagdads kulturinsats skulle så småningom nå Europa via Spanien och Sicilien och skapa flera av de drag som idag betraktas som helt europeiska. Europa tog då till sig något som muslimerna själva sedermera skulle låta förfalla¹.

¹ Ett vittne till detta förfall, den andalusiske araben Ibn Khaldun, död 1406 i Tunisien, skrev sin kända avhandling om imperiernas uppgång och fall. Den finns på svenska med namnet "Prolegomena – Introduktion till världshistorien". Ibn Khalduns författarskap utgör arabernas sista stora vetenskapliga bidrag. Han blev föregångare till vår sociologi och vår historiefilosofi.

Islamiseringen av Spanien (kallad al-Andalus) började år 711, då västgoternas regim hamnat i en återvändsgränd. Arabvärlden styrdes ännu av det *omayyadiska* kalifatet i Damaskus. En stor grupp muslimska berber från Nordafrika, jämte en arabisk minoritet, invaderade den iberiska halvön och övertog på kort tid, nästan utan strid, styret av största delen av landet. Ett multikulturellt samhälle växte fram. Araber, berber, judar, romerska och västgotiska spanjorer samlevde som medborgare, på olika socioekonomiska villkor. Så småningom tillkom och växte en invandrarskara av importerade *slaver* (därifrån ordet slavar) från Nordeuropa och andra områden. Efter att ha betjänat al-Andalus främst som militärer bildade de s k *salaba* eller *saqaliba* en stark medborgarklass som fick stort inflytande i al-Andalus när Cordobas kalifat splittrades (*fitna*).

De invandrade berberna var mindre bildade än den överklass som fanns efter västgoterna. Men det *omayyadiska* emirat som grundades i al-Andalus 756 blev - trots sin från Bagdad oberoende ställning - den yttersta leden i en kultur som förenade Spanien och Nordafrika med Mellersta Östern och Indien. Medelhavet blev ånyå (som under romarnas tid) det sammanbindande kommunikationskärlet mellan öst och väst.

Medan samhället i dåtidens centrala del av blivande Europa byggde på ett feodalt system grundat på lantbruksekonomi, kännetecknades det arabiskt styrda samhället av en utvecklad stadskultur vars drivkraft byggde på hantverk, kommunikation och handel. Kontakterna med Medelhavets östra sida hjälpte al-Andalus att utveckla dåtidens mest högtstående livsform inom den blivande europeiska kontinenten. När al-Andalus 929-1031 blev eget kalifat, var Cordoba inte bara dåtidens största europeiska stad utan också förebilden för en välplanerad och attraktiv storstad, med belysning, vattenförsörjning, hygien, rekreation och alla nödvändiga servicefunktioner. Det rådde en mångfaldig och avancerad sysselsättning och tidigare okända produkter importerades och kompletterade ekonomin och välfärden. Man började t ex att odla bomull (*cotton* är ett arabiskt ord) och lin och tillverka siden, som tidigare var nästan okända, och fick därmed igång såväl textilhantverket som papperstillverkningen. Europas första pappersfabrik anlades av de spanska araberna i Játiva på 900-talet. Papperet gjorde kulturspridningen lättare och underlättade en kommande utveckling av tryckkonsten.

Bagdad, Kairo och slutligen Córdoba skapade förebilder för europeiska universitet. Ett viktigt studieämne var medicin och fram till 1700-talet var de arabiska medicinhandböckerna kurslitteratur i hela Europa. Införandet av kursplaner och examina blev mönsterbildande för europeisk högskoleutbildning. Med medicinen följde bl a farmakologin och botaniken som främjade odlingskunskapen och skickliga bevattningsanläggningar. Araberna blev framstående i matematik och astronomi. Från Indien importerades decimalsystemet och bruket av nollan (*sifr* på arabiskan). Navigationsinstrumenten uppfanns och utvecklades.

Cordoba övertog Bagdads kulturella arv, utvecklade det och spred det vidare. Kalifatets efterföljare (muslimer, judar och kristna) förmedlade kunskaperna till den europeiska kontinenten långt efter Bagdads fall 1285. Cordobas kalifat bröt

samman 1031, men maktens sönderfall hindrade inte kulturens spridning. Tvärtom. Självständiga riken bildades kring ett 10-tal städer som tävlade om kulturinsatser och drog till sig högtstående kulturpersonligheter. Kulturkrig har alltid visat sig mer räntabelt än vapenkrig. Men det kräver respekt och lyhördhet, inte egocentrisk fundamentalism. Intensiv kunskapsproduktion och översättningsarbete - under muslimers, judars och kristnas samverkan - uppstod på olika håll i Spanien och på Sicilien. Arabisktalande judar blev budbärare av arabisk kultur i den europeiska *diaspora*. Kristna från Mellaneuropa, lockade av den andalusiska kulturens rykten, kom till Toledo, Zaragoza och andra ställen. Nunnan Hroswita von Gandersheim kallade Cordoba "Världens klenod". En ofta nämnd gäst, munken Gespert av Aurillac, senare påven Silvester II, besökte Ripollklostret i Katalonien i slutet av 900-talet, för att lära sig arabisk astronomi och matematik. Han införde decimalsystemet och astrolaben i det kristna Europa.

Att hantera konflikter är inte att "sopa dem under mattan"

Det är naivt att tro att samlevnaden mellan de tre religionernas folk blev helt konfliktfri. Araberna visade ändå hur en kulturell respekt och samförstånd i sann integrationsanda, kan dra nytta av mångkulturens förmågor. Arabisk kultur handlar inte om ETT folks (araberna) makt över de andra. De etniska araberna blev alltid en minoritet, särskilt i Spanien. Talet om etnisk renhet är ofta en myt. Detta gällde inte minst araberna, al-Andalus överklass. Den blivande emiren Abderraman I, som flydde från Damaskus, hamnade i Spanien därför att hans mor var berber. Kalifen Abderraman III var ljushårig och hade blå ögon. Det som förenade människor från olika håll var det inlärdas kulturspråket, öppenheten och respekten för den andres livsstil. Ingen tvingades att bli muslim. Att många infödda spanjorer och berberna arabiserades berodde på den kulturella integrationens värde. Araberna drog, för egen del, lärdom av de kulturer som de mötte och smälte in dem i sin egen under en sekellång expansionsperiod. Den arabiska kulturen fick så hög ställning under den tid som vi självupptaget kallar "medeltid" därför att den såg andra kulturer som berikande, inte som fiender.

Kalifatet i Cordoba gick under, inte därför att de kristna skulle ha varit på krigsstigen, utan på grund av inre förhållanden och maktkonflikter mellan araber. Ledningen usurperades av en diktator (Almansur) som inledde en *jihad* mot de kristna och förde kalifatet mot sin undergång 1031. Detta följdes av fundamentalistiska inryckningar av almoraviderna och almohaderna från Nordafrika. Cordobas bibliotek förstördes och de lärda tog sin tillflykt till de nya självständiga stadsrikena (*taifas*). Men kulturspridningen snarare intensifierades än minskade. Två sekel av kulturell export följde i maktnedgångens kölvatten. Fundamentalism väcker dock alltid motsatt fundamentalism: taifasriken föll successivt i de kristnas händer. Den kristna fundamentalismen växte sig då stark och kom till sitt tydligaste uttryck när Isabel och Ferdinand lyckades förena Kastiljen och Aragonien och drev sin egen *jihad* mot det kvarvarande muslimska riket i Granada. 1492 tog den andalusiska högkulturen slut och den spanska koloniseringen av Amerika inleddes. Men inte ens Columbus hade kunnat fullborda sin upptäcktsresa om han inte hade räknat med de kunskaper om navigation, kartografi och idén om jordens klotform, som araberna kände till.

Spanien som kulturlänk

Muslimernas mest påtagliga insats i Europas historia blev således att genom Spanien och Sicilien överföra den kunskap som hämtats från andra kulturer (Grekland, Persien, Indien). Till skillnad från grekernas starkt teoretiskt dominerande intresse, drevs muslimerna av mer pragmatiska syften. Islams troslära är livsbejakande och inte självplågande och uppoffrande; den saknar tagelskjortor och botgöringsverktyg. Därför utnyttjade muslimerna bl a den grekiska kunskapen för att göra livet lättare. Logik, matematik och naturvetenskap behövdes för att åstadkomma uppfinningar och materiella lösningar som underlättade människors liv och hälsa. En mängd praktiska kunskaper växte fram: läkekonst, farmakologi, arkitektur, hantverk, jordbruk, byggnadskonst, navigation osv. Medicinkunskapen i Europa levde länge på arabiska handböcker. Många av våra moderna artefakter härstammar också från arabiska idéer och experiment. 1500-talets Francis Bacon fick inspiration till sin välkända paroll "Kunskap är makt". Han dog 1626 i lunginflammation, när han höll på att experimentera med kyltekniken, en praktisk kunskap som muslimerna hade fört på tal. Araberna kände till och gav namnet åt *alkoholen*, inte som berusningsmedel (vilket troende muslimer fördömer) utan för att bevara, desinficera och konservera. De införde odlingen av växtprodukter och tillverkning av många artiklar och artefakter. De byggde kanaler och bevattningsanläggningar för att främja lantbruket. Kontinuiteten i kunskapens historia är obestridlig. Bara en sådan sak som ett gatunamn i Stockholm (*Karduanmakargatan*, påminnelse om ett hantverksyrke) har lämnat sina spår av Cordobas namn i ett hantverksyrke och konsten att bearbeta leder på ett speciellt sätt.

Naturligtvis fanns konflikter här och var. Ofta mellan araberna själva, varvid den ena parten fick ibland stöd av en kristen kung. Den öppna konflikten kulturfolken emellan uppstod när de kristna européerna, i religionens namn, inledde sitt korståg mot det muslimska väldet och införde inkvisitionen. Många arabiska vetenskapliga skrifter förstördes eller brändes upp av de kristna (t ex av kardinalen Cisneros vid övertagandet av Granada). Kristna och muslimska fundamentalister gjorde så gott de kunde för att utplåna kulturhistoriska vittnesmål. Men alla var inte lika fanatiska. Tillräckligt mycket material har kunnat bevarats för att rekonstruera minnet av vårt gemensamma förflutna. Där föreligger en viktig uppgift för oss.

Kulturkonflikt eller bara religionskonflikt

Den nutida världssamhällets fortlevnad tarvar ett slutgiltigt samförstånd mellan kulturer, värderingar och levnadssätt, den "eviga freden" som Kant drömde om. Detta gäller, här och nu, infödda europeer och muslimer. Det som räknas i skillnadskontot skiljer oss kanske inte så radikalt som vi tror, i synnerhet om vi rannsakar vårt historiska medvetande. Det är inte den europeiska förnuftsdyrkan, vår vetenskapliga och tekniska överlägsenhet, som utgör skillnad och skapar konflikter. Den egentliga skillnaden mellan europeisk och muslimsk kultur ligger idag på ett annat plan: *religionens ställning* och *relationen mellan religion och politik*. Där har vi blivit olika.

Vi talar ofta om *sekularismen*. För dagens Europa tycks nödvändigheten att skilja politiken från religionen vara en odiskutabel självklarhet. I de muslimskt styrda länderna däremot tycks sambandet mellan religion och politik, men kanske

framförallt den *mellan religion och juridik*, vara antingen en ofrånkomlig grundprincip eller en viktig stridsfråga.

Uppfattningen om *lagen* är kanske det som i praktiken tydligast skiljer europeiska och muslimska samhällen åt. Den juridiska traditionen är en av de kulturella aspekter där romarna lämnade tydliga spår efter sig i den latin-talande delen av imperiet. Europeiska jurister talar om *naturrätt* och *positiv rätt*, medan muslimernas lagbegrepp *sharia* relaterar juridik till religion. Detta saknar inte spår i våra egna länder. I Spaniens senaste diktatur bar mynten en bild av Franco med texten: "Spaniens ledare av Guds nåde". Den kristna återerövringen av Spanien var ett kärt ämne i skolan på den tiden.

Spanien blev kristendomens fäste i samma ögonblick som kristendomen markerade sitt avstängstagande från islam. Kristendomen blev för den spanska nationen en symbol för europeisk samhörighet. Spanien fick dock snart en ny krigsfront mot reformationen och protestantismen. Trettioåriga kriget tolkades i religiösa termer och var kanske den sista konflikten mellan papister och sekularister. Franska Revolutionen däremot markerade att "all makt härstammar från folket" (inte från Gud). När sekularismen blev en politisk självklarhet i Europa kan man ändå fråga sig hur själva idén väcktes. Det har påståtts att också sekularismens idé har sina rötter i det andalusiska kulturarvet. Om det verkligen förhåller sig på detta sätt: hur går det ihop med dagens oövervinnerliga kulturmotsättning? Vi rör oss i en djup paradox.

Vi har fört vetenskaperna på tal, men inget är ännu sagt om filosofin. Muslimsk teologi har aldrig varit en lika entydigt specialistkår som kristendomen. Muslimsk teologi i Cordoba, liksom i Bagdad, gick samman med juridik och lagtillämpning. Kända muslimska filosofer var också läkare och jurister. Mutaziliterna i Bagdad förfäktade en rationalistisk teologiuppfattning och Al Kindi, Al Farabi och Ibn Sina använde sig av grekisk filosofi. De uppskattade den aristoteliska logiken och förfäktade en samstämmning mellan förnuft och tro, mellan logiska argument och religion. Jämställdheten mellan tro och förnuft blev ännu starkare hos framstående filosofer i al-Andalus som Ibn Bayya (*Avempace*), den judiske Maimonides, Ibn Tufail och, i synnerhet, Ibn Rushd (*Averroes*). Denne förfäktade en renodlad aristotelism och vetenskapsoptimism i större grad än föregångarna i Bagdad. Om förnuftet är en "gudagåva" då kan vi lita på den och är skyldiga att använda den för att få större klarhet och konsistens även i våra trosuppfattningar. Vetenskapen var för Averroes (Ibn Rushd) en förmåga som, tillämpad i det praktiska livet och i utvecklingen av vår kunskap, underlättar våra livsvillkor och ger oss fördjupade insikter om naturen och om oss själva. Den som saknade bildning skulle förlita sig till Koranen, men den som hade fått förmånen att bli bildad var skyldig att använda förnuftet i förening med tron. Filosofin och teologin stod på jämlik fot med varandra.

Denna rationella inställning stred inte bara mot vissa traditionalistiska teologiska idéer inom Islam - t ex. al-Ghazalis - utan framförallt mot den rådande uppfattningen hos kristna medeltidsteologer. För dessa var likaså förnuftet någorlunda suspekt och skulle underordnas tron. Filosofin kallades *ancilla theologiae* (teologins betjänt). Den saknade värde i sig och stod bara till tjänst för teologin. Anselm av Canterburys grundsats var *Credo ut intelligam*: "jag tror för att

kunna förstå” - inte tvärtom. Ibn Sinas (*Avicennas*) verk i latinsk version rubbade vissa officiella föreställningar². Men den som vände upp och ner på den kristna filosofins inställning var Ibn Rushd med sina kommentarer om Aristoteles filosofi. Parisbiskopen Tempier och påven Nicholas III fördömde studierna av Aristoteles och Averroes. Thomas av Aquino, som härstammade från Neapel och hade insupit kunskaper från Sicilien, lyckades dock med konststycket att göra aristotelismen, (kommenterad av Ibn Rushd), till den katolska *skolastikens* grundlära. Thomas var dock inte helt överens med Ibn Rushd: han avvisade dennes uppfattning om intellektet och om världens självständiga existens utan skapelseakten. Men grundhållningen om rationalitetens värde och om Aristoteles Metaphysik och Etik, som förmedlats av Ibn Rushd, höll han fast vid.

Thomas var en moderat averroist. Det fanns också, på olika håll (Bologna, Padua, Ferrara, Paris), en radikal averroism som dömdes av kyrkan och även Thomas tog avstånd ifrån. Siger av Brabant och den nordfödde (svensk?) Boetius de Dacia hörde till de mest omstridda i Paris universitet. Det var deras tolkning i överkant av Ibn Rushds läror som gav upphov till sekularismen i Europa. Oavsett om Ibn Rushd själv hade kunnat stå för dessa idéer såsom de framfördes, så var det ändå från den kordobesiske filosofen sekularismen härstammade. Troligen gav Ibn Rushds idéer grund och bekräftelse åt mångas latent intentioner. Denna ideologi satte så småningom stopp för en fortsatt inblandning av kyrkan i statens angelägenheter. Det är ingen tillfällighet att självständiga civila städer började etableras i Italien under renässansen. Påven i Rom slutade att vara den västeuropeiska kristendomens samordnare som han var under tidig medeltid.

Därmed visar det sig att även det som idag framhävs som mest särskiljande för europeismen också har hämtat sin inspiration eller sitt stöd från araberna i al-Andalus. Ibn Rushd blev mer betydelsefull och omnämnd i Europa än hos sina egna trosfränder. Han personifierar föreningen av Europas moderna identitet med den arabiska kulturen.

Kulturell globalisering: vår tids fråga

Europa tycks befinna sig i en ny situation. Massiva omflyttningar från ett land och en kultur till ett annat är i och för sig ingenting nytt. Vandring och omflyttning är människans villkor. Européerna själva har ofta invaderat andra länder och påtvingat dem sin vilja. Det förvånar ändå att så många människor från främmande kulturområden skulle samlas inom våra gränser och kräva att få leva vägg i vägg med oss. När så många människor med muslimsk bakgrund försöker bli hemmastadda i Europa väcks vår etnocentrism och vi känner våra egna samhällsvillkor hotade. Vi vill hävda som en axiomatisk princip att kultur och geografi hänger samman. Många tycker att det är oacceptabelt att någon som inte till punkt och pricka förfäktar våra värderingar och vårt sätt att leva ska ha rätt att vistas och rota in sig hos oss.

Jordens yta är begränsad. Befolkningen och trängseln i vissa länder blir allt större medan i andra råder barnbegränsning och befolkningsminskning. Svenskar brukar säga : ”Vi är ett litet land”. Vilken underlig klyscha! Sanningen är att Sverige är ett stort land med liten befolkning. Det finns således utrymme för många fler. Är det

² Se Erich Bloch ”Avicenna und die aristotelische Linke” (*Avicenna och den aristoteliska vänstern*), Suhrkamp 1963.

inte naturligt att vilja flytta till en annan plats när man blir trångbodd och saknar en människovärdig levnadsstandard? Flyttningen är idag mer tänkbar än någonsin. Vår levnadsstandard går inte att hemlighålla. Våra kommunikations- och transportmedel är snabba och effektiva. Det är ganska förståeligt att allt fler muslimer flyttar från svåra levnadsvillkor, framförallt om det råder krig och våld som Europa inte heller (direkt eller indirekt) är helt oskyldig till. Nutidens omflyttning till välfärdsländerna kan naturligtvis rubba den inre sociala ordningen som byggts upp. Ett lands ekonomi kan försämrats, om man måste ta hand om nya människor med särskilda behov. Men inflyttningen bidrar ofta samtidigt till insatser som den infödda befolkningen inte kan klara av på egen hand. Hur som helst har sanningens timma slagit. Vi är tvungna att samleva och samarbeta med människor som har andra livsvärderingar, andra levnadsvanor och andra trosföreställningar. De har också andra språk, men konstigt nog är språkproblemet det minst påträngande. Vi kommer inte ifrån nödvändigheten att reda ut vår relation till inflyttade främlingar, i synnerhet till troende och icke troende muslimer. Problemfritt är det inte, men hur ska vi bära oss åt för att det inte ska gå helt snett?

Dialog!... Vilken dialog?

Nu för tiden talar vi ofta om kultur- och om civilisationsdialog. Vad menar vi då med *dialog*? Om det handlar om att pådyvla andra sin uppfattning och tro att man alltid själv har rätt, då blir konflikten olöslig. *Fundamentalism* innebär att man tror sig besitta ”sanningen, hela sanningen och ingenting annat än sanningen”. Den Andre ska då helt och hållet anpassa sig till oss.

Många tror att *dialog* betyder att *alla talar*. Dialogen uppstår dock när *alla lyssnar*. Den blir till när vi lyssnar eller läser vad andra säger eller skriver och prövar inom oss våra egna ståndpunkter, sådant som vi länge varit vana vid men kanske omedvetna om. Att se att det finns andra sätt än våra egna att förstå och uppfatta, andra sätt att tolka och leva, det är detta som är berikande. Vi behöver inte acceptera dessa andra uppfattningar eller övergå till annat levnadssätt. Men vi prövar vår egen uppfattning i kontrast med den andres. Då kan vi bli lite bättre och lite säkrare. Med ”vi” menas då ”var och en”. Kravet på ömsesidig lyhördhet är dialogens nyckel. Annars blir det paternalistisk hyckleri.

Om kulturdialogen ska vara motsatsen till fundamentalism, vad är då lämpligast att ta fram och föra en dialog om? I mångsidiga och invecklade diskussioner finns alltid något som vi känner igen och något som är främmande. Det kloka är då att, i första hand, satsa på det igenkända, börja dialogen utifrån det som förenar oss. Det lägger grunden till intressegemenskap och samförstånd. Att starta från diskrepansen kan bara leda till konflikt, vantolkningar, missförstånd och frustration. En konstruktiv samförståndsdialog, dvs. ett integrationsamtal som inte kräver (i livsstil och beteende) den enes villkorlösa anpassning till den andre, måste ta fasta på *det gemensamma*, även om den andre representerar majoriteten eller värdfolket.

Om detta resonemang äger något berättigande så skulle man kunna påstå att en integrationsdialog, en samförståndsdialog mellan infödda europeer och muslimska invandrare, måste ta fasta på de kulturhistoriska aspekterna snarare än på de religiösa. Religionen bör komma först i andra hand. Det går att förklara hur mycket europeerna har gemensamt med den arabiska kulturen. Svenskar har ett starkare

intresse för praktiska lösningar än för teoretiskt tänkande. Detta förenar dem med muslimerna. Man ska kunna finna muslimska namn som motsvarar Polhem, Eriksson ..., eller Swedenborg, om man lär sig lite teknikhistoria. Nobelpriset skulle ha passat bra i Bagdads Visdomshus.

Några slutsatser

Vi saknar bättre vetande om varandras historiska och kulturella bakgrund. Låt oss därför ta upp några allvarliga funderingar om nutidens svensk utbildningssituation:

1. Skolan saknar fullvärdig historisk utbildning. Undervisningen i världshistoria och kulturhistoria (om den överhuvudtaget förekommer), begränsas till Västeuropas och romarnas historia. Ingenting sägs om Bysans kulturhistoria och hur den kom till oss. Filosofiska studier i Sverige exkluderar också vanligtvis filosofins historia från sin kursplan. Kunskapsluckan om filosofer och vetenskapsmän fyllts av ämnet *idéhistoria*, men den håller sig i stort sett till den "västerländska" sidan.

2. Universitetsutbildningen behandlar arabernas kulturhistoria som en del av ämnet teologi eller religionshistoria. Detta tar upp det mest omstridda och problematiska och skymmer det som är okontroversiellt och av positivt intresse. Behandlingen av muslimsk kultur inom idéhistoria är ytterst knapphändig. Kurser i islamism, t ex, går ut på att reda ut korankunskapen, skillnaden mellan olika religiösa tolkningar och skolor och en rad begrepp som handlar om troslära, inte om allmän idéutveckling eller om vetenskaps- och filosofihistoria. Ibland tar man upp frågan om *sekularism*, men detta innebär bara en fokusering på konflikter. Diskussionerna om vad som bör göras är ganska tandlösa och spekulativa. Utmärkande nog har flertalet kursdeltagare muslimsk anknytning och använder kursen som en förstärkning av sin bakgrund. Kursernas funktion blir då ofta att inte höra annat än det man vill höra.

3. Okunnigheten om den gemensama kulturhistorien drabbar inte bara svenska ungdomar. Inflyttade muslimer och framförallt barn till muslimska föräldrar, lär sig väldigt lite i en svensk skola om Medelhavets rika historia under och efter den europeiska medeltiden. Att satsa för muslimska privatskolor är bara ett surrogat. En väl utvecklad allmän studieplan i kulturhistoria skulle bidra till bättre förståelse i umgänget mellan svenskar och invandrare, lära dem att se skillnaderna som berikande, inte som en socialklassindelning. Kunskaper i klassisk arabiska för muslimska barn och andra intresserade vore också berikande på många sätt. Arabiska är inte bara ett viktigt språk utan dessutom ett semitiskt språk som, genom sin struktur, lär oss att bättre förstå hur våra indogermanska språk är beskaffade³.

4. Inställningen till Islam bland många europeiska parlamentariker visar en skrämmande oförståelse för vad kultur i största allmänhet och europeisk kultur i synnerhet är för något. En upplyst opinion bör stoppa behandlingen av muslimer som ett främmande element, genom att framhäva att ett stort europeiskt land var

---

³För att nämna ett exempel: Arabiskan skriver i vanliga fall endast, konsonanterna, med bortseende från vokaler, vilket underlättar igenkännandet av etymologiska samband mellan olika språk. Att det finska stadsnamnet TuRku är det samma som ToRG, är bara ett exempel.

muslimskt i nästan 800 år, och att även Siciliens kultur, för att inte tala om Bosniens, vilade under lång tid på arabisk grund. Ett synliggörande av de tre kulturernas insatser är ytterst angeläget för en europeisk union som påstår sig vilja främja freden i världen.

5. *Vi är vana att använda historiska personligheter som symbol för solidarisering och samarbete i en gemensam riktning.* Aposteln Jakob, (som minns i samband med pilgrimsfärderna till Santiago-staden), var den kristna fundamentalismens förenande symbol i Spanien. Linné är en svensk symbol för empirisk vetenskap som blivit känd i hela världen. Låt oss göra den kordobesiske filosofen Ibn Rushd till symbolen för en gemensam förståelse mellan arabisk och europeisk kultur. Att lära känna hans budskap vore ett viktigt steg i den kulturella dialogen och i integrationsprocessen.

José Luis Ramírez
Juni 2007